

História a súčasnosť pamiatkových obnov hradov na území Slovenska

Zuzana Ondrejková

Ing. arch. Zuzana Ondrejková, PhD.
Slovenská technická univerzita v Bratislave
Fakulta architektúry STU
Vzdelávacie a vedecko-výskumné centrum Banská Štiavnica
,Platforma „Načo sú nám pamiatky?“
Radničné nám. 2
969 01 Banská Štiavnica
email: ondrejкова.zuz@gmail.com

Muzeológia a kultúrne dedičstvo, 2016, 4:1:31-40

Castle restoration in Slovakia past and present

There are approximately 300 castles in Slovakia, 109 of which have the status of nationally cultural monument (NKP) and as of today, 55 of these have been restored or are currently undergoing restoration. In this paper, we highlight the differences in past approach to castle restoration and the methods currently applied as well as the changing role of the architect in the entire process. Using several examples of recently restored castles, we outline the major changes to the way restoration of castles and their environs is conceived and implemented highlighting the tension between the holistic approach and the partial methods of restoration.

Key words: castles, castle restoration, restoration methodologies, frame restoration methodologies, architect

Dnešné územie Slovenska predstavuje časť bývalého Uhorska, na území ktorého sa hrady stavali od raného stredoveku. V období stredoveku a raného novoveku boli kontinuálne prestavované. Po skončení tureckého nebezpečenstva stratili svoju pôvodnú ochrannú funkciu a po odsťahovaní panstva do pohodlnejších obydli začínajú hrady postupne chátrať.

Ich profesionálna pamiatková obnova sa začína ešte za čias Uhorska, v období romantizmu, kedy sa začínajú obnovovať najstaršie a najvýznamnejšie objekty, ku ktorým hrady patrili. Pre obnovu hradov na našom území je však podstatné až obdobie od vzniku Československej republiky (1918) po súčasnú Slovenskú republiku (1993), kedy sa začali hrady systematicky obnovovať.

Na Slovensku existuje okolo 300 hradov, z toho 109 je v súčasnosti chránených ako Národná kultúrna pamiatka (NKP). Od roku 2002 sledujeme prudký nárast počtu obnovovaných hradov. Väčšina obnovovaných hradov je v stave ruiny. Dôvodom tohto nárastu je financovanie obnov Ministerstvom kultúry Slovenskej republiky (MK SR). V grantovom programe *Obnovme si svoj dom* vytvorilo samostatnú sekciu na obnovu torzálnej architektúry. Od roku 2011 vytvorilo MK SR v spolupráci s Ministerstvom práce sociálnych vecí a rodiny SR projekt na obnovu hradov s pomocou nezamestnaných. Väčšina v tomto programe prebiehajúcich obnov sa realizuje konzervačnou metódou, no v prípadoch väčších finančných zdrojov narastá záujem o rekonštrukcie a iné objemovo aj metodicky komplexnejšie prístupy.

Metodici špecializovaní na obnovu fortifikačnej architektúry stoja v súčasnosti pred novými výzvami. Prvou je veľké množstvo súčasne obnovovaných torz hradov vo vlastníctve občianskych združení, ktorých nadšení laickí členovia túžia v krátkom čase vidieť stavebné výsledky. Druhou výzvou je stanovenie súčasnej metodiky obnovy hradov, ktoré už boli

obnovené v minulosti. Tu je hlavnou úlohou prispôbiť nový zásah k už existujúcej metodike tak, aby výsledkom bolo prezentovanie pamiatky, nie vývoja názorov na jej prezentovanie.

Metódy pamiatkovej obnovy

Obnova historickej architektúry, v porovnaní s ostatnými predmetmi materiálnej kultúry, je veľmi zložitý proces. Architektúra od svojho vzniku počas celého užívania podlieha neustálym zmenám vo všetkých svojich troch zložkách – dispozícii, konštrukcii aj výtvarnom prejave, čo je pri iných predmetoch a umeleckých dielach skôr výnimkou. Cieľom obnovy pamiatky je uchovanie a prezentácia systému kontinuálneho vrstvenia pozostatkov kultúr. Samozrejme, toto vrstvenie je možné prezentovať rôzne (v závislosti na aktuálnej preferencii hodnôt pamiatky spoločnosťou), na čo sú využívané rôzne metódy pamiatkovej obnovy.

Rámcová metóda pamiatkovej obnovy¹

Rámcová metóda obnovy je základná idea, podľa ktorej sa obnovuje celý hradný súbor – koncepcia celku. Základná idea (rámcová metóda obnovy) býva napĺňaná jednotlivými čiastkovými metódami tak, aby bol dosiahnutý želaný ucelený výraz prezentovanej pamiatky (v tomto prípade celého hradného areálu).

Synteticko-rekonštrukčná metóda poníma prezentáciu pamiatky ako prezentáciu kultúrnej vrstvy v súvislostiach, kedy sa dopĺňané časti pamiatky komponujú na základe podobných čít s originálom tak, aby sa obnovil charakter prezentovanej kultúrnej vrstvy.

Analyticko-modernistická metóda obnovy chápe prezentáciu obnovovanej pamiatky ako potrebu odlišenia nového od pôvodného na základe väčšieho či menšieho kontrastu.

Je optimálne, ak sa hradný súbor obnovuje podľa jednej rámcovej metódy obnovy (aj za predpokladu, že proces obnovy je dlhodobou záležitosťou). Na Slovensku sa stretávame tiež s prípadmi, keď sa hrad neobnovil podľa jednej rámcovej metódy, ale pomocou viacerých čiastkových metód. Takéto obnovy pôsobia heterogénne, neprezentujú hrad ako ucelený exponát, ale prezentujú zmenu názorov na spôsob prezentácie exponátu (napr. Nitriansky hrad či Starý zámok v Banskej Štiavnici).

Charakteristické vlny obnovy hradov na území Slovenska a úloha architekta v nich

Väčšina hradov na území Slovenska bola opustená v 17. a 18. storočí. Pokiaľ hrady neboli zničené počas tureckých nájzdov (do konca 17. storočia), stali sa sídlom vzbúrencov počas protihabsburgského odporu. Habsburgovci dali po potlačení povstania tieto sídla vzbúrencov zbúrat' alebo vypáliť. Toto je jeden z hlavných dôvodov veľkého počtu ruín hradov na našom území. Odvtedy hrady postupne chátrajú. Ich profesionálna pamiatková obnova začala už v polovici 19. storočia a v priebehu 20. storočia až po súčasnosť prešla viacerými fázami, v ktorých úloha tvorivého architekta zohrávala rôzny význam. Jednotlivé vlny obnov sú charakteristické preferovaným metodickým prístupom a sú navzájom oddelené obdobia útlmu realizácií hradných obnov.²

¹ Spracované podľa: GREGOROVÁ, Jana a kol. *Prezentácia architektonického dedičstva*. Bratislava, STU 2003. s. 78-87. ISBN 80-227-1837-8

² Spracované podľa: BÓNA, Martin – PLAČEK, Miroslav. *Encyklopédia Slovenských hradov*. Bratislava, Slovart 2007. s. 48-51. ISBN 978-80-8085-278-0.

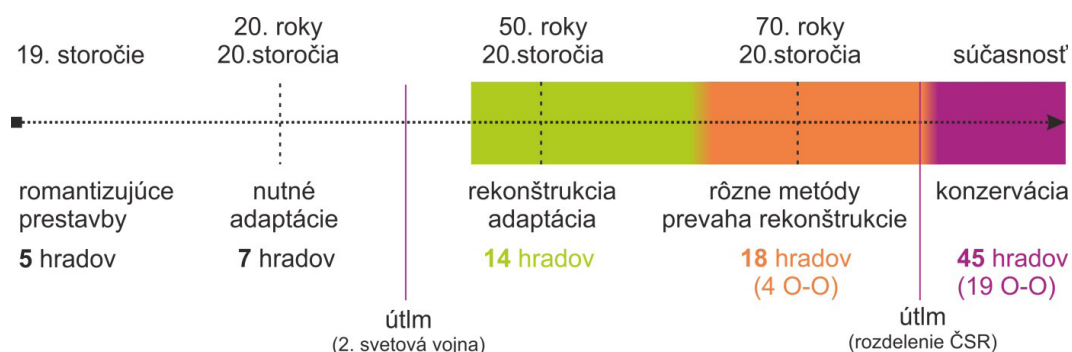


Schéma č. 1: Vlny hradných obnov na území Slovenska vo vzťahu na preferovanú metódu obnovy

Obnova hradov v 19. storočí

Prvé obnovy sa na našom území realizovali už koncom 18. storočia (hrad Gýmeš). Majitelia obnovovali svoje hrady ako pripomienku rodovej slávy. V zrekonštruovaných častiach zriadovali tzv. sály predkov, rodové múzeá a v sakrálnych častiach rodinné hrobky. Tento trend sa rozvinul v prvej polovici 19. storočia (hrady Uhrovec, Slanec, Krásna Hôrka, Sklabiňa). Po roku 1850 bola pamiatková obnova inštitucionalizovaná, keď vznikla Cisárska a kráľovská centrálna komisia pre výskum a údržbu pamiatok a následne Uhorská dočasná komisia pre pamiatky (1879). Koncom 19. storočia sa obnova sústredila na romantizujúce rekonštrukcie chátrajúcich hradov (Zvolenský hrad, Vígľaš, Banská Bystrica, Bojnice, neskôr Smolenice), často s charakterom prestavby. Na začiatku 20. storočia sa objavujú prvé konzervácie hradných ruín (Strečno, Fiľakovo). Známy je prístup rodu Pálfiocov, ktorí pri romantizujúcich rekonštrukciách ich hradov boli tvorcami konceptu aj jednotlivých nových prvkov hradov. Architekt v tomto prípade slúžil ako kreslič investora s jasnou ideou.



Obr. č. 1: Stav Bojnického zámku po prestavbe gotického hradu na renesančný zámok rodu Turzovcov v 17. storočí. Pohľad na vstupnú bránu zo severu po neskorších barokových prestavbách. V tejto podobe bol hrad až do jeho romantizujúcej prestavby koncom 19. storočia. Zdroj: <<http://www.bojnycastle.sk/historia-sk.html>>, [cit. 2015-4-5].



Obr. č. 2: Stav Bojnického zámku po romantizujúcej prestavbe grófa Pálfiho. Pohľad na vstupnú bránu zo severu. Zdroj: <<http://www.bojnycastle.sk/historia-sk.html>>, [cit. 2015-4-5].

Typickým reprezentantom obnovy hradu z konca 19. storočia je veľká romantizujúca prestavba *Bojnického zámku* grófom Jánom Františkom Pálfiom, uskutočnená v rokoch 1889 – 1910. Ako vzor prestavby slúžili francúzske gotické hrady z povodia Loiry, Avignonský pápežský palác a gotické hrady v Tírolsku. Architektom bol Jozef Hubert. Gróf Pálfi však sám navrhoval aj riadil všetky práce. Prestavba nebola úplne dokončená, lebo gróf v roku 1908 zomrel. Severné krídlo predhradia a bránová veža si preto zachovali barokový výzor.

Dediči Jána Pálfiho v roku 1930 predali zámok a pozemky firme Bat'a. Po vojne pripadol zámok na základe Benešových dekrétov štátu, od 1950 tu definitívne sídli Slovenské národné múzeum. Múzeum v súčasnosti vystavuje časť zachovaných zbierok Jána Pálfiho a je špecializovaným umelecko-historickým múzeom s vedecko-výskumným pracoviskom, ktoré získava, ochraňuje, spracováva a sprístupňuje doklady o umelecko-historickom vývoji NKP Zámok Bojnice a artefakty z vývoja neoslohov z územia Slovenska.³

Obnova hradov v medzivojnovom období (1919 – 1939)⁴

Obnova hradov v medzivojnovom období je viazaná na slovenskú pamiatkovú starostlivosť predstavovanú Vládnym komisariátom na ochranu pamiatok. Tento komisariát po rozpade Rakúsko-Uhorska už nemal väzby na maďarskú pamiatkovú školu. Vďaka českým osobnostiam pôsobiacim počas tohto obdobia u nás sa presadila česká pamiatková škola vychádzajúca z rieglovsko-dvořákovských princípov uznávajúca konzervačnú metódu. Cieľom bola „lacná údržba, nie drahá obnova“.⁵ Preto sa počas tohto obdobia diali najmä statické zabezpečenia hradov (Trenčín, Hrušov, Beckov, Muráň), alebo sa pokračovalo v adaptáciách hradov na rodové múzeá (Stará Ľubovňa) bez výrazných metodických usmernení. Nerealizovala sa žiadna nákladná rekonštrukcia, analytická metóda prezentácie sa uplatnila len v malej miere pri prezentovaní výnimočných detailov. Úloha pamiatkára spočívala len v slovnom či skicovanom reštauračnom programe (rozumej rekonštrukčnom). Architekt zohrával úlohu projektanta, ktorý však mal relatívne voľné ruky vzhľadom na metodické usmernenia od pamiatkarov.



Obr. č. 3: Stav Zvolenského zámku v roku 1920. Zdroj: Archív PÚ SR.

Snahy o obnovu *Zvolenského hradu* po rozpade Rakúsko-Uhorska sa začali už v roku 1919. Záujem na jeho obnove malo aj ministerstvo školstva a národnej osvety v Prahe. V roku 1912

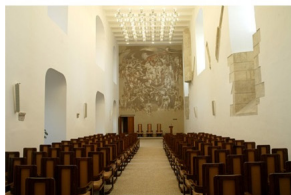
³ Spracované podľa: BÓNA, M. – PLAČEK, M., ref. 2, s. 68-71. Pozri aj: <<http://www.bojnicecastle.sk/historia-sk.html>>, dostupné 4.5.2015

⁴ Spracované podľa: BÓNA, M. – PLAČEK, M., ref. 2. Pozri aj: OROSOVÁ, Martina. Výskum a obnova hradnej architektúry v medzivojnovom období. In: *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 24: zborník z konferencie Výskum a obnova hradnej architektúry*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2012. s. 9-19. ISBN 978-80-89175-59-8.

⁵ WIRTH, Zdeněk. Ponižená krása stáří. In: *Umění*, č. 1, 1953, s. 249. ISSN 0049 5123.

výchrica zničila pultovú strechu hradu a bola odstránená renesančná atika spájajúca nárožné vežičky, ktorá bola nahradená betónovým cimburím. V roku 1920 bol komisiou konštatovaný veľmi zlý stav hlavného objektu aj vedľajších budov. Nevhodné adaptácie užívateľov a zanedbaná údržba veľmi narušili historický vzhľad interiérov. Najnutnejšie provizórne opravy striech sa udiali v rokoch 1920 – 1921. Návrh na adaptáciu hradu na župný úrad vypracoval architekt Dušan Jurkovič. Tento projekt po mnohých komplikáciách (najmä finančných) neskôr prepracoval na projekt minimálnej konzervácie hradu. V lete 1931 prebral agendu týkajúcu sa hradu Václav Mencl, ktorý bol ale k realizácii projektov skeptický. Veľmi zanedbaný hrad bol obývaný sociálne slabými rodinami. Z reálnych prác na obnove sa počas medzivojnového obdobia vykonali iba provizórne obnovy striech, malé sanácie chýb muriva, hrad bol zameraný, zdokumentovaný a bolo postavené lešenie na jeho obnovu, ktoré však zostalo nevyužité a neskôr ho rozobrali.

Obnova hradov v 50. rokoch 20. storočia⁶



Obr. č. 4: Stav hradu pred obnovou. Zdroj: Pamiatky a múzeá, č. 1/1970.

Obr. č. 5: Novotvar severnej fasády hradného nádvorja. Zdroj: archív doc. Ing. arch. Jany Gregorovej, PhD.

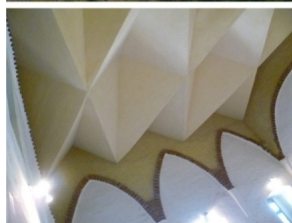
Obr. č. 6: Rytierska sála po obnove. Foto: archív autora.

Vojnou pozastavená pamiatková aktivita sa opäť rozbehla až v roku 1951 založením Pamiatkového ústavu v Bratislave. Prvým výrazným počínom boli práce na záchranu Bratislavského hradu na začiatku 50. rokov, kde na hradnom kopci zvíťazila výrazná obnova ruiny metódou rekonštrukcie stredovekej podoby hradu nad modernistickými trendmi novostavieb. Táto realizácia odštartovala ďalšie, štátom financované veľké rekonštrukcie hradov (Trenčiansky hrad, Oravský zámok, Spišský hrad, Zvolenský hrad, Starý zámok v Banskej Štiavnici, Kežmarok, Smolenice...). Týkala sa hradov v centrách miest alebo ich tesnej blízkosti, kde vďaka rekonštrukcii vznikli priestory určené pre múzeá, galérie a iné štátne inštitúcie. V tomto období mali architekti výrazný vplyv na konečný výzor obnovy hradov. Častým javom bolo, že architektonicko-historické výskumy sa realizovali počas prebiehajúcej realizácie, kde návrh (často novotvar) nevychádzal z nálezových situácií. Tento prístup k tvorbe v historickom prostredí vychádzal zo súboru zásad spísaným v Aténskej charte (1933 – 1945) a všeobecného presvedčenia väčšiny vtedy pôsobiacich architektov.

Bratislavský hrad vyhorel v 19. storočí. Odvtedy až do 50. rokov 20. storočia chátral. Z pôvodného hradu ostali zachované štyri vonkajšie obvodové neskorobarokové fasády /gotické jadro!?, v nádvorí sa zachovali iba dve steny. V roku 1955 bola schválená štúdia na rekonštrukciu hradu od prof. A. Piffľa. Hrad bol obnovený do pevnostného charakteru so zachovaním všetkých zachovaných barokových etáp. Prístup k obnove fasád bol diferencovaný. Vonkajšie obvodové fasády boli obnovené podľa ich zachovanej barokovej podoby s analytickými prezentáciami starších (gotických) nálezov formou sond. K obnove fasád nádvorja sa pristupovalo rozdielne – podľa miery ich deštrukcie. Zachovaná západná fasáda bola obnovená do barokového výrazu, dve zdeštruované fasády, ku ktorým ale existovali zamerania spredu ich deštrukcie, boli nanovo

⁶ Spracované podľa: BÓNA, M. – PLÁČEK, M., ref. 2., s. 49-51. .

zrekonštruované. Severná stena nádvorja mala zachované arkády na prízemí a k jej výrazu neboli zachované žiadne dokumenty, preto bolo rozhodnuté vystavať ju ako novotvar.⁷



Obr. č. 7: Stav hradu pred obnovou – palác Zápoľských. Zdroj: Program pamiatkovej úpravy Trenčín hrad, Palác Zápoľských, jún 1983, archív KPÚ Trenčín, autor: A. Fiala.

Obr. č. 8: Palác Zápoľských po obnove. Zdroj: archív autora.

Obr. č. 9: Lomenicový strop v Barborinom paláci. Zdroj: archív autora.

Trenčiansky hrad vyhorel v roku 1790 a od 1905 ho vlastnilo mesto Trenčín (v súčasnosti je vlastníkom Trenčiansky samosprávny kraj). Hrad sa postupne deštruoval až natoľko, že padajúce kamene z hradu ohrozovali budovy v meste pod hradom. To bol impulz, ktorý v roku 1957 odštartoval komplexnú obnovu hradu. Obnova mala rekonštrukčný charakter. Program obnovy bol stanovený na minimalizáciu použitia moderných materiálov pri rekonštrukciách a, naopak, jeho preferovanie pri nových úpravách. Objekty palácov na hornom hrade boli zastropené a zastrešené, výrazne zdeštruovaný palác Zápoľských zrekonštruovaný do poslednej ucelenej podoby, čím sa získali priestory pre múzeum. Výskumy robil a autorom metodiky bol architekt Andrej Fiala. Metodika celého hradu bola postavená na rekonštrukcii poslednej zachovanej etapy vývoja hradu s analytickými prezentáciami starších vývojových etáp doplnených o kontrastné novotvary. Realizačné projekty vypracoval architekt Karol Chudomelka.

Obnova hradov v 70. rokoch 20. storočia⁸

Medzi rokmi 1961 – 1970 boli vyhlásené najdôležitejšie objekty za národné kultúrne pamiatky, medzi nimi aj 15 hradov. Vďaka tomu pokračovali rozbehnuté obnovy a začali aj nové finančne náročné práce na záchranu ďalších hradov. V tejto vlne hradných obnov prevládala výrazný rekonštrukčný prístup s rôznou mierou rekonštrukcie hradu (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad, Zvolenský hrad, Spišský hrad, Strečno, Ľubovniansky hrad, Oravský hrad, Krásna Hôrka...). Ako doplnujúce metodické prístupy sa uplatňovali výrazné analytické prezentácie starších kultúrnych vrstiev a vnášanie kontrastných novotvarov (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad, Zvolenský hrad). Pozornosť sa rozšírila z hradov v mestách na významné hrady v krajine, ale ľahko dostupné z blízkeho sídla. Spomínané pamiatkové obnovy si vyžadovali výrazný podiel architekta na stvárnenie nových prvkov a ich začlenenie do existujúcej štruktúry hradného súboru, ako aj na zakomponovanie v tej dobe rozšírených analytických prezentácií.

Hrad Strečno je postavený na brale nad bývalým brodom cez rieku Váh. Obývaný bol do konca 17. storočia, kedy ho kráľ Leopold I. rozkázal zbúrať. Hrad postupne chátral, výrazne bol poškodený počas 2. svetovej vojny. V roku 1970 bol hrad vyhlásený za NKP a v roku 1978 sa začala komplexná obnova hradu, ktorá trvala až do roku 1995, kedy hrad otvorili pre verejnosť. Hrad je obnovený do podoby architektonizovanej ruiny. Zachoval si svoju siluetu ruiny vďaka použitiu skrytých plochých striech na objektoch, no k interiérom objektov sa pristupovalo rekonštrukčne. Celé interiéry najviac zachovaných objektov (kaplnka, veže) boli nanovo zrekonštruované. Klenba v hradnej kaplnke je kópia originálu, ktorá bola zhotovená na základe zachovaných odtlačkov a klenbových nábehov na stenách kaplnky. Pri

⁷ Spracované podľa: GREGOROVÁ, Jana. Bratislavský hrad – Peripetie obnovy. In: *Projekt : revue slovenskej architektúry*, 2011, č. 4/5. ISSN 1335-2180.

⁸ Spracované podľa: BÓNA, M. – PLAČEK, M, ref. 2, s. 49-51.

vytváraní nových konštrukcií na hrade bol vo veľkej miere používaný betón, ktorý v súčasnosti nevhodne reaguje s originálnou stavebnou hmotou objektu a postupne odvápnuje kameň, z ktorého je hrad postavený.

Spišský hrad je jedným z najznámejších slovenských hradov. Jeho ruina stojí na brale nad Spišským Podhradím v tesnej blízkosti Spišskej Kapituly. Od roku 1710 je hrad neobývaný a požiar z 1780 urýchlil jeho premenu na ruinu. V roku 1961 bol vyhlásený za NKP v rámci prvej skupiny vybraných historických objektov a hneď na to sa začali rozsiahle výskumy a obnova hradu. Rámcová metóda obnovy bola stanovená ako architektonizovaná ruina. Hrad si z diaľkových pohľadov zachoval svoj ruinálny charakter najmä vďaka použitiu plochých striech a výstavbe náznakových rekonštrukcií objektov pod úrovňou hradieb. Obnova hradu bola aj čiastočne rekonštrukčná. Doplnila pôvodné kamenné murivo v obvodových stenách západných palácov, najmä v korunách a poznačila ho tiež výrazným povrchovým škárovaním cementovou maltou, ktorá spôsobuje zasolenie.

Pre odlíšenie nových konštrukcií bol použitý betón (doplnenia klenieb, novotvary schodísk, nové stropy, pochôdzne terasy nad klenbami palácov). Posledná obnova hradu neprebehla v celom areáli. Horný hrad nie je kompletne prístupný verejnosti a nebol obnovený. V súčasnosti sa začala obnovovať práve táto časť hradu. Metóda používaná pri obnove je nastavená ako konzervačná s použitím kontrastných novotvarov v miestach nových konštrukcií.

Súčasná obnova hradov

Politické zmeny v roku 1989 úplne zastavili nákladné, štátom financované komplexné obnovy hradných súborov. Aktuálna vlna obnovy hradov sa spustila po útlme v *90. rokoch až po roku 2002*, kedy bol spustený grantový systém *Obnovme si svoj dom* MK SR a výrazne sa rozbehla po vytvorení samostatného podprogramu pre obnovu torzálnej architektúry v roku 2011. Odvtedy sa do súčasnosti obnovilo (prípadne sa obnovuje) 46 hradov, z čoho sa až 32 hradov konzervuje. Konzervačný prístup obnovy sa u nás objavuje v takomto výraznom počte prvýkrát od vzniku inštitucionalizovanej pamiatkovej ochrany. V porovnaní so staršími obnovami je v súčasnosti minimalizovaná tvorba architektov pri obnovách. Pri konzerváciách hradov nie sú architekti v súčasnosti prítomní (prípadne len ojedinele). V predchádzajúcich vlnách obnov hradov dostávali práve architekti široký priestor na novú tvorbu (Bratislavský hrad, Trenčiansky hrad), náznakové rekonštrukcie (Trenčiansky hrad, Bzovík, Spišský hrad), analytické prezentácie (Zvolenský zámok, Bratislavský hrad) a najmä architektonizovanie ruín (Devín, Strečno, Spišský hrad).

Protipól prevažujúcej skupine konzervovaných autenticky zachovaných ruín hradov tvorí malá, ale významná skupina hradov, na ktoré je použitá iná metóda obnovy – rekonštrukcia s dotvorením originálu výraznými kontrastnými novotvarmi. Tento typ obnovy je používaný iba na hradoch, ktoré už boli v minulosti raz alebo aj viacnásobne obnovené a kde je autenticita originálu narušená použitím nevhodných technologických postupov. Takto vznikajú na našom území dve okrajové metodické polohy pri obnovách hradov:

- Konzervovanie autenticky zachovaných ruín hradov (O–N),
- Rekonštrukcia a dotváranie kontrastnými novotvarmi v minulosti už obnovených hradov (O–O).

Metodika pri obnove viacnásobne obnovovaného hradu

| JE STANOVENÁ RÁMCOVÁ METÓDA OBNOVY (RM) | NIE JE STANOVENÁ RÁMCOVÁ METÓDA OBNOVY (RM) |
|--|---|
| <p>nová metóda obnovy sa prispôsobuje RM</p> <p>nová metóda obnovy mení aj pôvodnú RM</p> <p>nerešpektuje pôvodnú RM nový zásah inou metódou - vzniká heterogenita</p> | <p>nová metóda obnovy pretvorí predchádzajúce zásahy vytvorí RM - <i>scelí heterogenitu</i></p> <p>nový zásah novou metódou - <i>podporuje heterogenitu</i></p> |

Schéma č. 2: Vzťah rámcovej metódy obnovy z predchádzajúcej obnovy hradu a čiastkovej metódy obnovy použitej pri aktuálnej obnove

Pri obnovách hradov obnovených už v minulosti sa stretáva metodik aj architekt s metodikou použitou pri predchádzajúcej obnove. Väčšinou je názor na obnovu už posunutý do inej pozície ako pri poslednej obnove objektov v areáli hradu. Preferujú sa iné materiály, technologické postupy aj iné hodnoty objektu. Súčasný trendy preferujú tradičné materiály a tradičné technologické postupy. Pri nových zásahoch sa uprednostňujú konštrukčné reverzibilné prvky a pri novotvaroch sa uprednostňujú riešenia, ktoré minimálne konkurujú dominantnosti pamiatky. Snaha po „neviditeľnosti“ nového zásahu vyústila do výraznej preferencie skla, ako priesvitného materiálu, cez ktorý je originál možné vidieť a je možné ním chrániť originál.

Rozhodnutie, ako sa postaviť k predchádzajúcej obnove, zásadne ovplyvní pôsobenie hradu ako celku. Môžu nastať nasledujúce situácie:

A) *Predchádzajúca obnova mala stanovenú rámcovú metódu na celý areál hradu a bola dôsledne dodržiavaná.* V takom prípade môže nová obnova rešpektovať pôvodnú metodiku, ako je to v prípade obnovy objektu kasární na Trenčianskom hrade. Trenčiansky hrad je typickým reprezentantom stanovenej rámcovej metódy obnovy (ktorá sa nestanovila na areál formou konceptu, ale naplňala sa po jednotlivých objektoch), ktorá sa dlhodobo kontinuálne naplňa. V programe pamiatkovej obnovy – súčasť výskumnej dokumentácie) stanovil architekt A. Fiala synteticko-rekonštrukčnú rámcovú metódu obnovy a jej rozsah. Táto metóda sa postupne naplňovala. Najnovším zásahom na hrade je rekonštrukcia ruiny objektu kasární. Pri tejto metóde obnovy sa využili konzervačné práce, vedecké rekonštrukcie a kontextuálne novotvary v polohách, kde neboli výskumami zistené pôvodné tvary prvkov (interiérové nosné prvky, schodisko, strecha). Vďaka dodržiavaniu rámcovej metódy obnovy pôsobí hradný areál ucelene. Mierny rozdiely v súčasnom preferovaní kontextuálnych novotvarov v porovnaní s predchádzajúcimi kontrastnými novotvarmi sú akceptovateľná odchýlka z globálneho pohľadu na prezentovaný areál.

B) *Predchádzajúca obnova mala stanovenú rámcovú metódu obnovy a zásahy súčasnej obnovy pretvárajú aj pôvodnú metodiku celku.* Takýmto príkladom je posledná obnova Bratislavského hradu, kedy sa pôvodná prezentácia hradu rekonštruovaného do barokovej podoby, ale v jeho pevnostnom charaktere (s preferovaním stredovekého výzoru hradu), zmenila na prezentáciu barokového – tereziánskeho zámku (Tabuľka č. 2). Analytické prezentácie starších nálezov sú doplňované

novotvarmi nových betónových a presklených prvkov. Nová metóda obnovy dôslednejšie používa novotvary iba v miestach, kde predtým neexistovala žiadna historická konštrukcia. Všetky historicky doložené tereziánske konštrukcie a objekty sa zrekonštruujú. Analytické prezentácie sa dôsledne náznakovito dopovedajú, a to oproti analytickým prezentáciám predchádzajúcej obnovy, kedy sa analyticky prezentoval iba originál objavený in situ, bez interpretácie súvislostí. Rámcová metóda obnovy Bratislavského hradu bola v minulosti prevažne analyticko-modernistická, no po najnovších zásahoch sa dá hovoriť, že v súčasnosti prevažuje synteticko-rekonštrukčná metóda.

C) *Nová metóda obnovy nerešpektuje pôvodne stanovenú rámcovú metódu a nový (spravidla čiastkový zásah) realizuje odlišnou metódou.* Pri takomto prístupe vzniká výrazná heterogenita hradného areálu a hrad prezentuje vývoj názorov na obnovu pamiatok, nie svoj vývoj. Takto heterogénny areál je potom veľmi náročné (časovo, finančne aj metodicky) sceliť. Príkladom takejto obnovy je banskoštiavnický Starý zámok. Na začiatku 20. storočia bol obnovovaný Kolomanom Luxom konzervačnou metódou. V 60. rokoch začala rozsiahla obnova hradu rekonštrukčnou metódou, ktorou však nebol obnovený celý hrad. Posledná obnova zo začiatku 21. storočia sa priklonila k Luxovej metodike. Je tu však dodnes čitateľný rozpor v prezentácii areálu. Okrem prvej obnovy realizovanej konzervačnou metódou nebola ani jedna z mladších obnov realizovaná jednotne na celý areál, ale iba na tú časť, ktorá sa práve aktuálne realizovala.

D) *Môže nastať situácia, kedy pri predchádzajúcich obnovách hradu nebola stanovená rámcová metóda obnovy.* Vtedy rastie riziko nekompatibility nových metodických prístupov s pôvodnými. Príkladom je Ľubovniansky hrad, kde sa stretávajú v jednom areáli adaptácia barokového objektu na rodové múzeum Zamojských z 30. rokov, rekonštrukcia spodného a stredného hradu zo 70. rokov s aktuálnymi konzervačnými postupmi pri objektoch horného hradu doplnenými náznakovými rekonštrukciami zaniknutých vertikálnych konštrukcií. Pozorovateľ pri návšteve múzea prechádza cez tri úplne rôznorodé typy prezentácií hradu. Výsledná atmosféra areálu hradu je podobná ako v predchádzajúcom prípade.

E) Posledným možným prípadom je situácia, kedy *nebola stanovená rámcová metóda obnovy pri predchádzajúcej obnove a nová metodika sceluje výraz a vytvára rámcovú metódu.* Takýmto príkladom je obnova Topoľčianskeho hradu. Obnova Stummerovcov z 19. storočia čiastočne romantizujúco prestavala objekt veže hradu, čím zmenila siluetu hradu. Netektonicky prestavali počas obnovy aj portál vstupnej brány. Tieto zásahy mali čiastkový, pre hrad nekoncepcný charakter. Posledná obnova sa rozhodla akceptovať už vžitý tvar hradnej veže, ale zároveň konzervovať zachované konštrukcie hradu. Náznakovými rekonštrukciami má dopovedať zaniknuté situácie (doska prevetu, ostenia okien, zárubne dverí) a kontextuálnymi novotvarmi vytvoriť nové požadované komunikácie (schodiská) a priestory (sedenie amfiteátra). Takýmto spôsobom areál hradného jadra získal rovnaký charakter architektonizovanej ruiny s čiastkovými rekonštrukciami a kontextuálnymi novotvarmi. Môžeme hovoriť o synteticko-rekonštrukčnej rámcovej metóde obnovy.

Záver

Obnova hradov, ktorá začala po 2. svetovej vojne v **50. rokoch**, sa sústredila na významné hrady priamo v centrách miest (alebo ich tesnej blízkosti). Typickým rysom bola rozsiahla rekonštrukcia deštruovaných hradov (často až ruín) do ich tektonickej funkčnej podoby. Architekti presadzovali výrazné nové vstupy pri obnovách hradov, ktorých realizácia sa diala v predstihu pred pamiatkovými výskumami.

Vlna obnov so začiatkom v **80. rokoch 20. storočia** je typická zvýšeným počtom obnovovaných hradov. Pozornosť sa z prvých obnovovaných hradov presunula na významné ruiny stojace voľne v krajine. Tieto ruiny sa obnovovali metódou architektonizovanej ruiny – z diaľkových pohľadov si hrady zachovali svoj ruinálny charakter, ale objekty, pri ktorých to bolo možné,

boli zastrešené skrytou zaatikovou strechou a získali novú funkčnú náplň. Spravidla to boli vežové objekty, zriedkavo paláce. Niektoré hrady pokračovali v obnove z predchádzajúcej vlny, alebo už boli obnovované druhýkrát. V tomto období vznikali prvé koncepty hradných obnov vychádzajúce z výskumov, ktoré boli dovedy realizované. Prevládala pluralita prístupov, kde architekti vystupovali v pozícii metodikov a projektantov.

Aktuálna vlna hradných obnov sa rozbehla až so začiatkom 21. storočia. Je výrazne ovplyvnená záujmom laickej verejnosti na záchrane hradných ruín, ktoré sa vo väčšine prípadov konzervujú a staticky stabilizujú. Oproti nim existuje malá skupina hradov, ktorých majiteľmi sú ekonomicky silnejšie subjekty (napr. Bratislavský hrad – NR SR, Trenčiansky hrad – Trenčiansky samosprávny kraj a Trenčianske múzeum, Vígľaš – súkromný investor), kde sa pristupuje k rekonštrukciám a výrazným novým vstupom – kontrastným novotvarom.

Hrady, ako rozsiahle areály, ktoré nenávratne stratili svoju funkciu, bývajú obnovou adaptované na inú funkciu. Proces tejto obnovy je vždy dlhodobý a náročný. V súčasnosti však nie sú pripravované koncepčné materiály definujúce rámcovú metódu obnovy na celé areály. Prípady, keď je rámcová metóda obnovy napĺňaná, sú výnimočné a stoja väčšinou na dlhodobom pôsobení jedného metodika na danom hrade, prípadne sa zriedkavo napĺňajú koncepty, ktoré vznikli v 80. rokoch 20. storočia. Práve toto je materiál, ktorý umožní dlhodobé napĺňanie vízie obnovy a zamedzí heterogenite prezentovania hradu, vznikajúcu v dôsledku veľkých časových rozstupov medzi obnovami jednotlivých objektov areálu.

Zoznam prameňov a literatúry (Sources)

Literatúra

- BÓNA, Martin – PLAČEK, Miroslav. *Encyklopédia Slovenských hradov*. Bratislava, Slovart 2007. ISBN 978-80-8085-278-0.
- GREGOROVÁ, Jana a kol. *Prezentácia architektonického dedičstva*. Bratislava, STU 2003. ISBN 80-227-1837-8
- GREGOROVÁ, Jana. Bratislavský hrad – Peripetie obnovy. In: *Projekt : revue slovenskej architektúry*, 2011, č. 4/5. ISSN 1335-2180
- OROSOVÁ, Martina. Výskum a obnova hradnej architektúry v medzivojnovom období. In: *Monumentorum tutela. Ochrana pamiatok 24: zborník z konferencie Výskum a obnova hradnej architektúry*. Bratislava: Pamiatkový úrad SR, 2012. s. 9-19. ISBN 978-80-89175-59-8
- WIRTH, Zdeněk. Ponížená krása stáří. In: *Umění*, č. 1, 1953, s. 249. ISSN 0049 5123.

Internetové zdroje

<<http://www.bojnicecastle.sk/historia-sk.html>>, [dostupné 4.5.2015]